

Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* Romanında Başkahraman Ahmet Cemil'in Yaşamı Algılama Tarzı, Yaşam İstenci ve Umudunun Düşüşü*

Kübra Demir**

Öz

Düşünce adamları ve roman yazarlarının üzerinde hassasiyetle durduğu konulardan biri yaşamın anlamı, yaşamı algılama ve yorumlamadır. Alman feylesofu Friedrich Wilhelm Nietzsche'ye göre yaşamın kendisi “güç istenci”dir. “Güç istenci” hem pozitif hem de negatif bir anlama sahiptir. Zira canlı olan her varlıkta bir “güç istenci” görülmektedir. Hizmet edenin istencinde dahi “efendi” olma istenci vardır. Yalnız “güç istenci”nde bir eşitlik olmadığı için bazı insanlar daha güçlü, bazıları da daha zayıf ve cılızdır. “Aktif karakterdeki insan”ın yaşama bakış açısında mücadele, özgür irade, yaşamı olumlama, yaşamın bütün acılarına rağmen ona “evet” deme söz konusudur. Oysa “pasif karakterdeki insan”da düşüş, yeise kapılma ve yaşamı yadsıma vardır.

Servet-i Fünûn romancısı Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanının başkahramanı Ahmet Cemil şöhret arzusuyla eserini vücuda getirmek, annesini ve kız

* Bu çalışma, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında sürdürülen “Servet-i Fünûn Romanında Yokluğun Arkeolojisi” isimli doktora tez çalışmasından türetilmiştir.

** Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul/Türkiye, kubra_demir@stu.fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0003-4419-273X

kardeşi İkbâl'i maddi sıkıntıdan azade yaşatmak ve sevdiği kız Lâmia ile evlenmek ister. Ancak bu hülyaların hemen hepsi hayal kırıklığı ile sonlanır. Ahmet Cemil'in mizacı ve yaşadığı hayal kırıklıkları onun yaşamı algılayış biçimine, yaşamı anlamlandırma tarzına tesir eder. Bu çalışmada başkahraman Ahmet Cemil'in mizacı, kız kardeşi İkbâl'in ölümü, sevdiği kız Lâmia'nın bir başkasıyla evlenmesi, yazmak istediği eseri ve hayal kırıklıklarının sonucunda çöle gitmesi odağında Ahmet Cemil'in yaşamı algılama ve anlamlandırma tarzı Nietzsche'nin "yaşam istenci" kavramlaştırması üzerinden yeniden okunmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Mai ve Siyah*, nihilizm, yaşam istenci, ölüm, intihar.

The Perception of Life, the Will to Life, and the Decline of Hope of the Protagonist Ahmet Cemil in Halid Ziya Uşaklıgil's Novel *Mai ve Siyah*

Abstract

One of the issues that thinkers and novelists delicately focus on is the meaning of life, the perception of life, and the interpretation of life. According to the German philosopher Friedrich Nietzsche, life itself is the "will to power". The "will to power" has both a positive and a negative meaning. Yet the "will to power" is seen in every living being, even in the will of the servant there is the will to be the master. However, because there is no equality in the "will to power", some people are stronger, while others are weaker. In the perspective of the life of "an active person", there is a struggle, free will, an affirmation of life, and saying "yes" to life despite all the pain. Whereas the "passive person" is characterized by decline, despair, and denial of life.

Ahmet Cemil, the protagonist of Servet-i Fünûn novelist Halid Ziya Uşaklıgil's novel *Mai ve Siyah*, wants to bring his work to life with his desire for fame, to keep his mother and sister İkbâl free from financial difficulties and to marry the girl he loves, Lâmia. However, almost all of these dreams end in disappointment. Ahmet Cemil's temperament and disappointments affect his way of perceiving life and making sense of life. In this study, the temperament of the protagonist Ahmet Cemil, as well as his perception and interpretation of life, are revisited through Nietzsche's conceptualization of the "will to live". The analysis focuses on pivotal events such as the death of his sister İqbâl, the marriage of his beloved Lâmia to another person, his thwarted aspirations to write a particular work, and his subsequent journey to the desert in response to these disappointments.

Keywords: *Mai ve Siyah*, nihilism, the will to life, death, suicide.

Giriş

Modern Türk romanı içinde Halid Ziya'nın *Mai ve Siyah* adlı eserinin öncü rolü olduğu hemen bütün edebiyat tarihçileri tarafından kabul edilmiş bir husustur. Bu roman, sadece türü itibarıyla değil, fakat içinde çeşitli vesilelerle savunduğu Servet-i Fünûn'un ortak düşünceleri, estetiği ile getirmek istediği edebiyat ve hayat anlayışı bakımından da önemli bir yere sahiptir.¹ Roman kahramanlarının Halid Ziya'nın yakın çevresinde yer alan şair ve romancılarla benzerlik arz eden yönleri üzerinde müstakil olarak durulmuş ve bu bakımdan romanın bir müdafaa eseri, bir nevi beyanname olduğu belirtilmiştir. Tanpınar, "Halid Ziya Uşaklıgil"e dair makalesinde, şu tespiti yapmaktadır: "*Mai ve Siyah*, Edebiyat-ı Cedîdenin teklifleri kadar, protestolarıyla de devrini veren beyannamesidir. Bu kitap için Türkiye'de nesli namına konuşan ilk eserdir, denilebilir."² Mehmet Kaplan ise, "Servet-i Fünûncuların edebi beyannamesi yoktur; fakat *Mai ve Siyah* romanı bütünüyle edebi bir beyanname sayılabilir." demektedir.³

Halid Ziya'nın *Mai ve Siyah* romanı ve tesiri üzerinde olduğu kadar içerdiği tem ve izlekler üzerinde de çalışmalar yapılmış, devrinin ruhuna tercüman olduğu düşüncesiyle, etkilendiği ve etkilediği isimler ile işlediği ruhsal durumlar ve mekân ilişkisi üzerinde de bazı dikkatler sarf edilmiştir. Servet-i Fünûncuların ortaklaşa işledikleri temler bulunmakla birlikte⁴ bunlar üzerinde, devrin Batılı sanat ve felsefe adamlarının ve şairlerin izlerini takip eden çalışmalar pek fazla değildir. Modern Türk romanı ve sanat anlayışında büyük teknik ve taktik değişimlerin görüldüğü bu dönemin romanları üzerinde kavramsal boyutu dikkate alan inceleme ve araştırmaların yapılması hem sanatçıların hem de dönemin ruhunun anlaşılması açısından önemlidir.⁵ Zira bu noktada kültürel, ruhsal açıdan

- 1 Ömer Çakır, "Servet-i Fünûn Romanı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, c.7, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 557-568.
- 2 Ahmet Hamdi Tanpınar, "Halid Ziya Uşaklıgil", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s. 279. Zeynep Kerman da aynı kanaati paylaşmakta, "Halid Ziya *Mai ve Siyah* romanında Servet-i Fünûn neslinin edebiyat ve sanat telakkisini geniş manasıyla hayat karşısında almış oldukları tavrı, sanatkârane bir üslûpla ortaya koyar. Bu bakımdan bu eseri hem bir nesil romanı hem de Servet-i Fünûncuların edebi beyannamesi olarak değerlendirmek hiç de yanlış olmaz" demektedir. (Zeynep Kerman, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998, s. 127).
- 3 Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1987, s. 171.
- 4 Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret / Devir Şahsiyet Eser*, 17. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014, s. 24-40.
- 5 Robert Finn bu konuya şu sözleriyle dikkati çekmektedir: "Son dönem Osmanlı gencinin bir portresi verilerek daha önceki yazarların söz gelimi Namık Kemal ile Şemseddin Sami'nin

roman kahramanlarını besleyen eserler ve isimler metin içinde okuyuculara sunulmaktadır. Bu durum dönem yazarlarının dil ve üslûp başta olmak üzere birçok açıdan farklı dehalardan yararlandıklarını göstermektedir.⁶

Bu hususta Ömer Faruk Huyugüzel'in tespiti dikkate değerdir: "*Mai ve Siyah* romanının önemi, baştan sona mükemmel denecek şekilde kurgulanmış ilk büyük roman olmasıdır. Gerçekten de roman tarihimizde ondan önce olay örgüsünün gelişmesi ve kişilerin canlandırılışı bakımından bu ölçüde sağlam ve tutarlı bir şekilde kurulmuş başka bir örneğe rastlamak imkânsızdır."⁷ Romanın bu yönünü kurgu ve anlatım dilinin de desteklediği fark edilmektedir. Başkahramanın hayatı ve davranış silsilesi dikkate alındığında, "romanın aynı zamanda bir kılavuz roman olduğu, devrin sanatçısının nasıl ve hangi kaynaklardan, hangi psikolojiyle beslendiği, hayata karşı nasıl tavır aldığı"⁸ ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, Servet-i Fünûn'un beyannameesi gibi görülen *Mai ve Siyah* romanında, o devrin ruhunu da etkilediği kabul edilen Nietzsche'nin "yaşam istenci" kavramının izi roman kahramanlarının üzerinde takip edilecek ve bu devrin anlayışına göre yeniden okunarak değerlendirilecektir. Çalışmanın merkezini söz konusu kavramsal boyut oluşturmaktadır.

Halid Ziya'nın *Mai ve Siyah* Romanı ve Felsefi Arkaplanı

Halid Ziya'nın *Mai ve Siyah* romanının başkahramanı Ahmet Cemil'in psikolojisinde göze çarpan kaçış arzusunun, Servet-i Fünûn'da işlenen önemli temlerden biri olduğu, bu duyguyu derinden etkileyen düşüncenin, hiçlik kavramı ve bu kavrama ilişkin Batı felsefesinin desteklediği ruhsal durumlarla yakından ilişkisi olduğu bilinmektedir. Hemen hepsinde, Tanpınar'ın dikkati çektiği üzere, "hülyaya, eve, başka dünyaya kaçma" temayülü bulunmaktadır.⁹ Bunun zemininde, Mehmed Rauf'un ve Hüseyin Cahid'in bazı metinlerinde görüldüğü üzere, hiçlik, yokluk, nihilizm düşüncesiyle ilişkisi vardır.¹⁰ Bu çalışmada söz konusu

sundukları çizimi tamamlamakta ve daha ileri götürülmektedir." (Robert Finn, *Türk Romanı İlk Dönem 1872-1900*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1984, s. 152).

- 6 "Batılı eserleri tanıyan ve orjinallerinden okuyan Ahmet Cemil ve Hüseyin Nazmi İlyadaları, Odisseleri okumaya başlarlar... Ortaçağ edebiyatını üç aylık bir zamanda okurlar... Yeniler içerisinde Goethe, Schiller, Milton, Young, Byron, Hugo, Musset ve Lamartin gibi isimleri okuyarak bir hayli yol alırlar." (Ömer Çakır, "Servet-i Fünûn Romanı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, c.7, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 565)
- 7 Ömer Faruk Huyugüzel, *Halid Ziya Uşaklıgil*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004, s. 64.
- 8 Ömer Çakır, "Servet-i Fünûn Romanı", *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, c.7, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 564.
- 9 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Dersleri*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, YKY, 2002, s. 64.
- 10 Mehmed Rauf mensurelerinden birinde şu dikkate değer cümleleri sarf etmektedir: "Bir yer

durumun gerçekliğine dair tetkik ve değerlendirmede bulundurulacaktır. Önce kavramsal boyutun zemini ve algılanma biçimi üzerinde durulacak ve romanın baş karakterinde bu kavramın nüfuzuna bağlı davranış ve karar halleri Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin nihilizme dair esaslı düşünceleri ve tasnifi bağlamında irdelenecektir.

Nietzsche'ye göre: “Nihilizm, hem yaşama atfedilen değersizlik ve hiçlik değerini hem de yaşama hiçlik değerini veren üstün değerlerdeki hiçlik istencini dile getirir.”¹¹ Bunlardan ilki Nietzsche'nin ifadesiyle “çöküş olarak, ruhun kudretinin azalması olarak nihilizm”¹² pasif/edilgen nihilizm iken diğeri “ruhun yükseltilmiş olan kudretinin işareti olarak nihilizm”¹³ aktif/etkin nihilizmdir. Yaşama atfedilen değişik manalardan dolayı aktif ve pasif nihilizmden bahsetmek yerinde olacaktır.

Aktif nihilizm yaşamı olumlar ve ona “Evet!” der. Elbette bu kolay değildir, zira bu süreç acıya katlanmayı, yeni değerler üretmeyi, yaratıcılığı gerektirir. Bazı filozof ve din adamları yeni dünyalar yaratıp, yeni idealler kurarak içinde yaşadığı dünyayı yadsırken Nietzsche buna karşı çıkar ve “Bu dünyadan ‘başka’ bir dünya masalı uydurmanın hiçbir anlamı yoktur: aksi hâlde yaşamdan ‘başka’, ‘daha iyi’ bir yaşamın hayaliyle intikam almış oluruz.”¹⁴ der. Çünkü ona göre “başka ve daha iyi dünya” yaşadığımız dünyanın değerini düşürmeye neden olacak ve bizi ondan intikam almaya itecektir. Bu yüzden Nietzsche, “başka” dünyayı yok sayar, tüm önyargıları yıkar ve hayatın içindeki müziği duyarak yaşamaya davet eder, fakat felsefesine karşıt bulduğu Hristiyanlık, buna karşı çıkar ve insanı güçsüzleştirir. Zira Hristiyanlığa göre suçlu ve günahkâr olarak doğan insan, “çileci ideal” ile acı çekmeyi “tanrısal” bir boyuta taşır. Bu yüzden insan kendini

istiyorum ki orada hiçbir şey olmasın, hiçbir şey. Hayatı, tabiatı teşkil eden şeylerden hiçbiri olmasın; öyle bir yer ki benliğim, bu nâ-mütenâhîlikler içinde nâ-mütenâhî benliğim orada mahv u mün'adim olsun, bütün kuvâ-yı vücûdiyem yok olsun, yokluk içinde yok olayım. Hiçbir şey kalmasın; hiçbir şey, bu hayata, bu beşere, bu dünyaya, bütün mevcûdâta ait hiçbir şey kalmasın; hiçbir şey” (*Siyah İnciler*, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1314, s. 104). Hüseyin Cahid'in *Hayât-ı Hakikiyye Sahneleri*'nde de *Hayât-ı Muhayyel*'inde de benzer yeis ve melâl ifadeleri yer almaktadır. Onun “hîç-i hayat, bîhüdeğ-i mücâdelât şikâyeti” ifadesi dikkat çekicidir. Onun bu bedbinliği biraz da kâinat görüşünden ileri geliyor. (Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret*, s. 30)

11 Sebahattin Çevikbaş, “Nietzsche ve Nihilizm-Avrupa Nihilizmin Tarihi: Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011/15, s. 71.

12 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Güç İstenci: Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi*, çev. Sedat Umran, 2. bs., İstanbul, Birey Yayıncılık, ty, s. 31.

13 *a.g.e.*, s. 31.

14 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 24.

gerçekleştiremez, açıklayamaz ve evetleyemez. “Ne uğruna acı çekiyorum?” sorusuna yanıt bulamaz. Yürekli, acıya alışkın, acıyı isteyen, onu reddetmeyen insan bu sorunun cevabını almayı bekler ve bu noktada çileci ideal, acı çekmeyi yorumlar. Aslında bu yorum her ne kadar derin, içsel, zehirli ve hayat kemirici yeni acılar getirirse de boşluk doldurulmuşşa benzer ve böylelikle kapı nihilizme kapanır.¹⁵ Nietzsche’ye göre bu değerlerin tamamı “décadence”nin işareti ve yaşamın güçsüzleşmesinin sebebidir. Bu nedenle yaşamı yadsıyan, onu zayıflatan her şey yıkılmalı ve kişide yaşama istenci olmalıdır. Yaşamı olumlayacak insan ise “übermensch/üstinsan” olacaktır.

Übermensch/üstinsan; soylu, yaratıcı, yeryüzünün manası, sağlıklı, tabii, bencil, tedbirsiz, yalnızlığı seven, kuvveti isteyen, realiteyi olduğu gibi gören ve kavrayan, kendi kendisi olan, kendine güvenen, soğuk, sert, tereddütsüz; insanı, insanları, insanların geleceğini ve kendi işini seven, kendisi için düşünülenlere karşı korkusuz, değerleri ayarlayan büyük şeyler yapmaya çabalayan, yeni değerler ortaya koyan, geleceğin ışığını yakan, yasalar koyan, buyuran ve hayata olduğu gibi “Evet!” diyen, yaşamı aynen isteyen, seven insandır.¹⁶

Öyleyse, yaşama “Evet!” demek, ne demektir? Varlık çemberinin ardı arası gelmez, nihayete ermez dönüşünü (“bengüdönüş”ü) idrak edip yaşamı istemektir. Bu sonu olmayan dönüşün antropolojik manasıdır ve bunu istemek ve sevmek “amor fati”dir. Tekrar-be-tekerrar aynı yaşamı yaşamaya amade olması, bu yaşamın farklı olmasına imkân görmemesi, yaşamına “eğer”siz bakmasıdır. Yaşama evet demek, acıya da “Evet!” demek, acıyı istemek, savunmaktır. Yaşamın savunucusu acının da savunucusu, yaşamın övgüsü acının da övgüsü olur. Bu “evet”, aynı zamanda içindeki zıtlık nedeniyle “hayır” anlamı da taşır. Aynı şeye hem “Evet!” hem “Hayır!” denilir, fakat nihayetinde ağır basan “evet”tir.

Bu “evet”, “Trajik evet”tir; Dionysos’un yaşama “evet”idir. Dionysosçadır; yani “hayatın genel yapısına, hayatın en problematik, korkunç hâllerine sevinçten kendinden geçerek bir ‘Evet!’ demesidir.”¹⁷ Nietzsche’ye göre: “En tuhaf ve en sert sorunlar karşısında bile yaşama evet demek; yaşamın en üstün tiplerinin kurban oluşunda, kendi tükenmezliğinden sevinç duyan yaşama istenci — buna Dionysosça dedim ben, bunu keşfettim, trajik ozanın psikolojisine giden köprü olarak. Korkudan ve acımadan kurtulmak için değil, kendini, tehlikeli bir duygulanımdan, onu şiddetle boşaltarak arındırmak için değil — Aristoteles böyle

15 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü: Bir Poemik*, çev. Zeynep Alangoya, İstanbul, Kabalcı, 2011, s. 304, 305.

16 İonna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, İstanbul, Yankı Yayınları, 1967, s. 102-123.

17 İonna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, s. 108.

anlıyordu — :tersine, korkunun ve acımanın ötesinde, bizzat oluşun bengihazzı olmak, — yok etme hazzını da içinde barındıran o haz...”¹⁸

Bir başka soru da kişinin yaşama nasıl “evet” dediğini kavramak üzerine olmalıdır ki Kuçuradi’ye göre kişi yaşama, kurduğu yapılarla, yeni başarı ve değerlerle, her şeyi durmadan, yeniden değerlendirerek “Evet!” der.¹⁹

Nietzsche, *Güç İstenci* adlı eserinde, aktif nihilizmin aksine yaşamı olumlayamayan, ona “Hayır!” diyen pasif nihilizmden de bahseder.²⁰ “Pasif nihilizm, aktif nihilizmin tamamen zıddını oluşturur. Kişinin, moralden kopmanın yarattığı boşluktan sıyrılamaması, artık bir şey istememesi, Budizm’in Nirvana’sı gibi bir şeydir: ‘yorgun’ nihilizmdir.”²¹ Birol Dok, pasif nihilizmin “bölünen, dağılan ‘yeniye canlanan, şifa veren, sakinleştiren, uyuşturan her şeyin değişik kılıklarda (dini, ahlak, siyasi, estetik vb.)’ ortaya çıkmasıyla kendini gösterdiğini” ifade eder.²² “Nietzsche’nin, güç hissinde bir azalmaya neden olduğunu düşündüğü pasif nihilizmin en önemli semptomu, genel bir kötümserlik duygusudur. Nietzsche, Arthur Schopenhauer’ın pesimizmini bu genel kötümserlik hissinin tipik bir örneği olarak görür.”²³

“Yaşama istenci” kavramı Schopenhauer da geçmektedir; fakat Nietzsche ve Schopenhauer’ın istenç kavramına yükledikleri anlam birbirinden oldukça farklıdır. Zira ismi “kötümserlik”le anılan Schopenhauer’ın felsefesinde “istemli bir yaşam, dâima acı ve ıstırap verir. İstem arttıkça yaşanan bu acı hissi de artacaktır. Bu kısır döngüyü aşmanın tek yolu ise istemin reddedilmesinde ve yaşam mücadelesinden vazgeçilmesinde yatar”.²⁴ Schopenhauer “yaşam istenci”ni yadsımakta ve insanın bayağı bir yaşam sürüp acıların pençesine düşmektense çektiği acıyı sonlandırmak için intihar etmesi gerektiğini savunmaktadır.²⁵ Nietzsche, Schopenhauer’ı önce “felsefi bir dehâ” olarak kabul

18 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Putların Alacakaranlığı*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 110.

19 İonna Kuçuradi, *Nietzsche ve İnsan*, İstanbul, Yankı Yayınları, 1967, s. 103-108.

20 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Güç İstenci*, s. 45-200.

21 İonna Kuçuradi, *a.g.e.*, s. 87.

22 Birol Dok, *Nietzsche’nin Nihilizmi*, Ankara, İskenderiye Kitaplığı, 2008, s. 77.

23 Derda Küçükalp, “Politik Felsefede Nihilizm Sorunu: Nietzscheci Bir Tartışma”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005, s. 3.

24 Keith Ansell Pearson, *Kusursuz Nihilist*, çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 71.

25 Bu hususta şu eserlere bakılabilir: İonna Kuçuradi, *Schopenhauer ve İnsan*, İstanbul, Yankı Yayınları, 1968; Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Eğitimci Olarak Schopenhauer*, çev. C. Atilla, İstanbul, Say Yayınları, 2003; Arthur Schopenhauer, *Hayatın Anlamı*, çev. Ahmet Aydoğan,

edip onun yolundan gitse de daha sonra hayata bakış açısının farklılaşması dolayısıyla bu düşüncesi değişmiş ve yukarıda da belirttiğimiz üzere “yaşam istenci”nin azalmasını “hayatla baş edemeyenlerin sergiledikleri bir tutum ve zayıflık” olarak görmüştür. Bu kavramsal açıklamalardan sonra Ahmet Cemil’in yaşamı algılaması Nietzsche’nin “yaşam istenci” kavramına göre ele alınacaktır.

Ahmet Cemil’in Mizacı ve Davranışlarına Yansıması

Nietzsche, “kişiyi passif nihilisme, ya da aktif nihilisme götüren baş şey, kişinin öz yapısı”²⁶dir, demektedir. Bu nedenle *Mai ve Siyah* romanının başkahramanı Ahmet Cemil’in mizacına yakından bakıldığı takdirde onun “bedbin” (“karamsar”) olarak tanımlanmasının mümkün olduğunu görürüz. O dönemde bu kavramın bağlam itibarıyla bir hâkim tem olan bedbinliğin zor aşılabilir bir ruh durumu olduğu anlaşılmaktadır.²⁷ Ahmet Cemil, “Her vakayı fena şümül ile telakki etmek bana mahsus bir bedbinlik mesleği.”²⁸ demek suretiyle bedbin olduğunu bizzat kendisi de itiraf etmektedir.

Ahmet Cemil’i yaşamdan vazgeçmeye iten nedenlerden biri hayata bakış açısındaki karamsarlıktır. Bu izi, babasının vefatından sonra hayatı tasvir ettiği hayal kırıklığı sahnelerinde görürüz. Nitekim karamsarlık, Nietzsche tarafından nihilizmin başlangıç safhası olarak görülür fakat karamsarlık aktif ve pasif nihilizmde olduğu gibi onu yaşayan kişilerin yapısına göre değişiklik göstermekte, karamsarlık bazen bir çöküntünün belirtisi olabileceği gibi bazen de güçlülüğün belirtisi olabilmektedir. Nietzsche’nin ifadesiyle “gücün simgesi olan karamsarlık mantığının enerjisinde, anarşizm ve nihilizm”²⁹ olarak somutlaşır. Hâlbuki “Çökme olarak karamsarlık; yumuşaklık, kozmopolit duygululuk, “tout comprendre” ve historismdir. Bu, karamsarlığı nihilizme kadar hiçbir zaman götüremeyecek olan sürünün karamsarlığıdır; çünkü sürü insanı, karamsarlığı sonuna kadar götürecektir güçten yoksundur.”³⁰

İstanbul, Say Yayınları, 2010; Arthur Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, Say Yayınları, 2012; Arthur Schopenhauer, *Ölüm ve İçsel Doğamızın Yok Edilemezliği ile Olan İlişkisi*, çev. E. Yıldırım, İstanbul, Roman Yay., 2017; Emel Koç, “Schopenhauer Felsefesinde ‘Ölüm’ ve ‘Ölüm Korkusu’ Üzerine”, *Dört Öge*, sayı 13, 2018, s. 21-41.

26 İonna Kuçuradi, *a.g.e.*, s. 87.

27 Cenab Şahabeddin, “Bedbinlik ve Nikbinlik”, *Peyâm-ı Sabah*, nr. 923-11393, 7 Ağustos 1337; Hasan Akay, “Cenab Şahabeddin’in Hayatı ve Eserleri”, *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, İstanbul, Şule Yayınları, 2020, s. 56-76; Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret / Devir Şahsiyet Eser*, 17. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014, s. 87-92, 125-137.

28 Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, haz. Enfel Doğan, İstanbul, Özgür Yayınları, 2018, s. 216.

29 İonna Kuçuradi, *a.g.e.*, s. 157.

30 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 158.

Bu nedenle karamsarlık, Ahmet Cemil'in geleceğe dair umutlarını yok eder. Ahmet Cemil karamsarlık nedeniyle içinde bulunduğu çıkmazdan bir türlü kurtulamaz ve nihayet bu, Ahmet Cemil'in yıkılmasına sebep olur. Bu noktadan sonra Ahmet Cemil, hayatı çok daha kolay yadsıyacaktır. Ahmet Cemil'in mizacı da, mizacından kaynaklanan melankolisi de bu bağlamda üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Zira Ahmet Cemil'de hüznü meyil o kadar kuvvetlidir ki gerçekleşmemiş elim bir vak'aya; meselâ annesini bir gün kaybetme ihtimaline bile üzülür. Bunun arka planında daha önce babasını kaybetmiş olması ve ölüm yatağındaki Raci'nin yanına gidiyor olması yatmaktadır. Kayıpla, yaşla başa çıkamama zaten melankoliyi oluşturan şeydir. Bu nedenle babasının ölümünün Ahmet Cemil'in melankoliye meylini arttırdığı söylenebilir. Her ne kadar Ahmet Cemil, Raci'nin onun şiiri hakkında yazdığı hakaretamiz yazı sonrasında susarak kendisini melankolik değil de metin olarak nitelendirse de Ahmet Şevki Efendi buna katılmaz ve Ahmet Cemil'in teessüre meyli olduğunu, nefsinin meysiyete teslim ettiğini düşünür.

Roman kahramanı açısından özellikle irdelenmesi gereken melankoli, acılı bir ümitsizlik hâlidir.³¹ Psikoloji dışında melankoliyi dinî açıdan inceleyenler, bunun kökeninde Hristiyanlıktaki "ilk günah" düşüncesini bulmaktadırlar.³² Cennette "yasak meyve"nin yenmesiyle insan suçlu ve günahkâr olarak doğmuştur ve bu yüzden vaftiz edilmektedir. Nietzsche'nin "çileci ideal"de belirttiği³³ insanın üzerine "ilk günah"ı yükleyerek onun acı çekmesine neden olan bu ideal, aynı zamanda melankolinin temel nedeni olarak kabul edilmektedir.³⁴ Ahmet

31 Kenan Akyüz, *Servet-i Funûn* yazarlarında ve eserlerinde görülen "melankoli"nin Fransız romantiklerinin, Musset'in ve Lamartine'in etkisi olduğunu tespit etmektedir. (Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, 1860-1923*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2010, s. 30).

32 Muhammed Tarakçı, "St. Thomas Aquinas'a Göre Aslı Günah", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 15, sayı 1, 2006 s. 307-318.

33 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü: Bir Poemik*, çev. Zeynep Alangoya, İstanbul, Kabalıcı, 2011, s. 295-310.

34 "İlk günah" doktrini Hristiyanlığın diğer temel doktorinleri olan Tanrı'nın İsa'da tenleşmesi, kalıtsal günaha kefaretilik olarak çarpmışa gerilmesi, yeniden dirilmesi ve tarihin sonunda tekrar gelecek olmasını da ortaya çıkarır. Bunların yanı sıra vaftiz gibi bazı temel seramonilerle de yakından ilişkilidir." (Cengiz Batuk, *Mitoloji ve Tarihsellik*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006, s. 26). Hristiyanlığın ikinci yüzyılında Grek kilise babası Irenaeus tarafından, doğu kilisesinin insan ırkını, Âdemle birleştirme amacıyla ele alınmıştır. Irenaeus'a göre çocukların naifliğine sahip Âdem ve Havva, Tanrı tarafından ölümsüzlükle ödüllendirilir. Bu hediyeğin büyüklüğünü anlayamayan Âdem ve Havva yılan tarafından baştan çıkarılır." (Yasemin Akış, *Soren Kierkegaard'da Kaygı Kavramı*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s. 48). "Nietzsche'ye göre 19. yy. Avrupası'nın iki putu Hristiyanlık ve modernizmdir. Hristiyanlık mutlak hakikati Tanrı inancıyla, modernizm ise akıl ve bilimle sentezlemiştir. Nietzsche'ye göre birbirine kar-

Cemil için bu durum aynı derecede söz konusu olmasa da “çileci ideal” ile “melankoli”nin bağıntı göstermek açısından önem arz etmektedir. Fakat dinin arka plana atılmasının “melankoli”ye yol açtığı gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Zira bu durum kişiyi boşluğa itecek, bu boşluğa aşamayan insan melankoliye sürüklenecek ve intihara meyli artacaktır.³⁵

Bir diğer neden ise Ahmet Cemil’in ruhundaki acıma duygusudur. Ahmet Cemil’deki bu duygu; Palais de Cristal’deki müzisyen kızlardan, bu kızlardan birine âşık olan delikanlıya; sahnede alkışlanmayan Alman şarkıcıdan, matbaadaki dizgicilere hatta düşmanlık beslediği Raci’ye kadar her yerde kendini göstermektedir. Nietzsche’ye göre “Acıma, yaşam duygusunun erkesini artıran gerilim verici duyguların karşıtı bir duygudur: çöküntü verici bir etkisi vardır. Kişi, acıma duyduğunda, gücünden yitirir. Acıma yoluyla, zaten acı çekmenin kendisinin yaşama getirdiği güç eksilmesi, yoğunlaşır, çeşitlenir.”³⁶ Nietzsche, “acımanın erdemlerin temeli ve kaynağı kabul edilmesinin” yanlışlığını vurgular. Zira acıma, ona göre, “yaşam istencini zayıflatan bir duygudur ve kişiyi hiçliğe inandırır.” Romanın başkahramanı Ahmet Cemil de Nietzsche’nin ifade ettiği şekilde, acıma duygusuyla zayıflık göstermekte, böylece yaşamı yadsımda, bu da onun yaşama karamsar ve sorunsal olarak bakmasına neden olmaktadır.

Ahmet Cemil, İkbâl ile Lâmia ve Nihilizm İlişkisi

Ahmet Cemil’in yaşamı yadsımasındaki bir etken onun öz yapısı, mizacı iken diğer etken ise çevredir ve bu etmenlerin Ahmet Cemil üzerindeki rolü çok büyüktür. Bunlardan ilki kız kardeşi İkbâl’le ilgilidir. Babasının ölümüyle ailesinin geçimini üzerine almak zorunda kalan Ahmet Cemil’in bir hülyası kardeşi İkbâl’e dairdir. Onun için mesut bir yuva, süslü evler, görkemli daireler, latif tuvaletler, müzeyyen çeyizler tasavvur etmiş; İkbâl’in gelinliğini, moda dergilerinin renkli eklerindeki gibi beyaz, uzun, ipekten beyaz duvağı ve başında mücevherlerle düşünmüştür. Fakat ne İkbâl’in gelinliği ne gelin arabası ne düğün mekânı ne de yuvası Ahmet Cemil’in tasavvurundaki gibidir. Henüz iki aylık evli olan İkbâl

şıt gibi duran bu iki anlayışın ortak özelliği sürü ahlakında birleşmektedir.” (Mehmet Bayır, “Nietzsche felsefesinde insan ve ahlak sorunu”, *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi - Nosyon: International Journal of Society and Culture Studies*, 2019, s. 3, 21-36)

35 Bu hususta şu eserlere bakılabilir: Nezahat Arkun, *İntiharın Psikodinamikleri*, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978; Hasan Akay, “Servet-i Fünûn Döneminde İntihar Arzusu: Mavi Uçurum”, *Bir- Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, sayı 9-10, Mart 1999, s. 41-48.

36 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *Deccal*, çev. O. Aruoba, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008, s. 13-14.

hiç mesut değildir. İkbal bunu mümkün olduğunca hissettirmemeye çalışırken Ahmet Cemil de bu durumu görmezden gelir. Eylemsizlik, iradesizlik, suskunluk diğer konularda olduğu gibi İkbal ile ilgili meselelerde de söz konusudur. Ahmet Cemil, Vehbi Bey'in İkbal'e karşı olan aşağılayıcı, kaba tavrına, ondan şiddet görmesine İkbal'i aldatıyor olmasına, Seher'i sıkıştırmasına bir şey demez, sadece onu "mülevves"³⁷ bulur. Fakat küçük bir muhakeme yaptığında tüm bunlardan mesul olan kişinin kendisi olduğuna kanaat getirir. İkbal'in bir yıllık evliliği boyunca Ahmet Cemil eserini, matbaasını, Lâmia'yı düşünmüş, gözünün önündeki İkbal'in her dakika ölmesini ve her dakika ciğerlerinden zehir akmasını anlamamıştır. İkbal'in izdivacının başında Vehbi Bey ile ilgili gerekli araştırmayı yapmadığı için Ahmet Cemil, vicdan azabı çekmeye başlar.

Vicdan azabı pasif nihilizmin temel biçimlerindedir. Acı çeken tepkisel insan bazı şeyleri suçlar, burada suçladığı başkaları değil, kendisidir. Nietzsche, "suçlu cezayı hak eder, çünkü başka türlü davranabilirdi" düşüncesinin yanlış olduğunu ifade eder. Vicdan azabı, mutlu olan kişiyi, mutlu olma hakkı olup olmadığı konusunda bir hesaplaşmaya sevk eder. Mutlu olmaya hakkı olmadığını düşünen insan, "güç istenci"ni zayıflatır. Geçmişte yaşananları olumlayamaz. Olumlama için geleceği yaratması gerekir. Bu noktada Ahmet Cemil, "İkbal'in aile saadeti bu zamana kadar 'böyleydi', fakat 'bundan sonra' böyle olmamalı!" demelidir. Bunu yapamadığı takdirde kederden, acıdan, pişmanlıktan, vicdan azabından kurtulamayacaktır. Bunlar, "pasif nihilist insan"ların hasletleridir. Ancak Ahmet Cemil, 'bundan sonra'sı için eyleme geçip geleceğe dair bir olumlama gerçekleştiremez ve kendini acizlik, çaresizlik, gevşeklik ve bezginlik içinde, acının kollarında bulur.

Ahmet Cemil'in İkbal'le ilgili yaşadığı bir diğer hadise ise Vehbi Bey'in hamile eşinin böğrüne attığı tekme ile İkbal'in ölüm döşegine düşmesidir. Ali Şekip'e "Kardeşimi ben öldürüyorum, zannediyorum"³⁸ diyen Ahmet Cemil, vicdan azabı çekmeye devam eder, tepkisi yine kendisinedir; evden çıkmayarak, uyumayıp yemek yemeyerek kendini yaşamaktan âdeta meneder. Oysa Nietzsche'nin nihilizmini oluşturacak übermensch/üstinsan acıya karşı emin ve mutlu olmalıdır. Zira yaşam, bir çeşit güç istencidir. Yaşamı aşmalı, her olumsuzluğa "Evet!" diyebilmeli, yaşamdan nefret etmemeli, yaşamı olduğu gibi karşılamalıdır.

37 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 279, 280, 288.

38 *a.g.e.*, s. 334.

Korkulan olur ve İkbâl âdeta tüm suskunluklarının acısını çıkarırcasına feryat ederek ölür. Artık İkbâl'in gözlerinde hayatın yokluğu vardır. Kardeşinin ölümüyle Ahmet Cemil boş gözlerle etrafa bakar olmuştur. Ahmet Cemil'in silkinmesi gerektiğini düşünen Ali Şekip, onu sarsıp kendine getirmek istese, "gerçekten, hayattan vazgeçecek kadar ümitsiz"³⁹ olmaması gerektiğini söylese de Ahmet Cemil ona "artık yaşamaktan vazgeçmiş bir adam gibi"⁴⁰ bakar.

Ahmet Cemil'i hayattan koparan bir diğer halka ise sevdiği kız Lâmia'dır. O, Lâmia'yı sevmiş, onunla ilgili birtakım hülyalar kurmuştur. İnsanı hayata daha çok bağlaması gereken aşk duygusu Ahmet Cemil'de çok farklı bir şekilde seyredir. Zira onun Lâmia'ya olan aşkında ölmeyi istemek vardır. Hüseyin Nazmi ile köşkün etrafında gezdiği sırada Lâmia'yı gören Ahmet Cemil, "oracıkta düşmek, kumlar üstünde ölmek"⁴¹ ister. Aynı şekilde eserinin inşaat resminde beyaz bir gölge hâlindeki Lâmia için "...Bırakın, şurada gözlerinizin altında öleyim..."⁴² demek istemiştir. Ahmet Cemil için sevmek, öldürücü şeydir. Fakat o, bu acıdan hatta ölümden zevk alır hâldedir: "...biraz daha öldür, oh! Mest oluyorum, öldükçe hayat buluyorum!"⁴³

Sevmenin kendisi gibi, Lâmia'ya dair kurduğu hülya da Ahmet Cemil için bir başka ölüm sebebidir çünkü o, Lâmia'ya malik olamadığı takdirde öleceğinin farkındadır. Ve Ahmet Cemil için beklenmeyen olur, Lâmia başkası ile nişanlanır. Bu durum karşısında büyük bir ıstırap duyan, kalbini vahşi bir yeis kaplayan Ahmet Cemil, önce Hüseyin Nazmi'ye yönelttiği birtakım sorularla ümitvâr tavrını devam ettirse de daha sonra Lâmia ile tüm hayallerini kaybettiğini anlar. "Bu anlamda Lamia'nın kaybı, Ahmet Cemil'in inşa ettiği gerçekliğin yıkılışı demektir. Arzularının nesnesinin yitirilmesiyle hayatını sürdürme ve hayaller kurma isteğini kaybetmiştir."⁴⁴ Ahmet Cemil'in bu acıyı aşmak için başvuracağı çare hayatı ayaklarının altına almak, intihar etmektir. Artık elinde kalan son hülyayı da kaybetmiş, onun için yaşam bitmiş, "ölmekten başka bir şey kalmamıştır."⁴⁵ Ümitsizlik, kişiyi intihara sürükleyen başka bir nedendir. Çaresiz kaldığını düşünen Ahmet Cemil için Lâmia ile ilgili tüm ümit kapıları kapanmış, böylece yeni kapı intihara doğru açılmıştır.

39 a.g.e, s. 346.

40 a.g.e, s. 346.

41 a.g.e, s. 225.

42 a.g.e, s. 265.

43 a.g.e, s. 221.

44 Zeynep Uysal, *Metruk Ev Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 248.

45 Halid Ziya Uşaklıgil, a.g.e, s. 361.

Ahmet Cemil bir aralık kendini avutmaya çalışarak Lâmia'nın anne, babasının ısrarıyla nişanlanmaya mecbur kaldığına, bunun için ağladığına hükmederek intihar fikrinden vazgeçer. Fakat Lâmia'nın Ahmet Cemil'e yokmuş gibi kayıtsız, fütursuzca davranması, 'Bu kim oluyor?' dercesine 'hiç'e sayması onu derinden sarsar, hiçbir vakit sevilmediğinin farkına varmasına neden olur. O gece Ahmet Cemil'in tüm yaşamı sanki "kemiklerini kıran bir ıstırap arasında mengenerle çekiliyormuş gibi"⁴⁶dir ve sabah olduğunda Eyüp'e, İkbâl'in mezarına gider. Onun mezara gitmesinden maksat, genç yaşta ölen kardeşine kendisini göstermektir. Zira Ahmet Cemil, acıyı aşamamış, kendisinin de kardeşi gibi bir ölü olduğunu İkbâl'e göstermeye gitmiştir. Ahmet Cemil zaman zaman kendini bu hayattan koparmayı düşünse de İkbâl'in kabrini ziyaret ettikten sonra annesini yaşama nedeni olarak görür ve her ne kadar hayatı ölüme benzese de onun için yaşamaya devam edeceğini söyler. Yaşamaya devam etmenin yoluysa, aktif nihilizmdeki gibi yaşamdaki acıyı sevinçle karşılayarak değil, pasif nihilizmdeki gibi ona "katlanarak"⁴⁷tır.

Pasif Nihilizmin Sonucu: Eserini Yakma ve Çöle Gidiş!

Ahmet Cemil, babasının ölümünden sonra geçen beş senelik süre zarfında başına gelenleri, hayatındaki matemleri, gerçekleşmeyen hayallerini ağlayarak düşünür ve bir kez daha tüm yaşadıkları onu "yaşamak arzusundan tam bir mahrumiyet içinde"⁴⁷ bırakır. Ahmet Cemil'in elinde eserinden başka bir şey kalmamış, eserinin onu hayata bağlaması beklenirken bu gerçekleşmemiştir. Ahmet Cemil, daha mektep yıllarında eserini vücuda getirmek için büyük çaba sarfetmiş, hayatının, gençliğinin en güzel, en kıymetli parçasını ve hararetini onu yazmak için harcamış ve eseriyle gururlanmış, eserini tamamladığında "hayatta nisabını tamamıyla almış bir adam hükmünde gözlerimi kapayabilirim..."⁴⁸ demiş olsa da şimdi onu lüzumsuz, çocukça bulmakta, "ölmüş çocuğun boş ve soğuk gömleği"⁴⁹ olarak görmektedir.

Ahmet Cemil'in, eserine bakışının değişmesinde, Raci'nin bu eserdeki her şeyi tahkir eden çeşitli müstehcen imalarla dolu dört sütunluk yazısının büyük rolü olmuştur. Bu yazı Ahmet Cemil'in matbaadan kovulmasına yol açsa da Ahmet Cemil'in bugün geldiği nokta Raci'ye hak vermesine neden olur. Bu zamana kadar eserinden çok şey beklediğini, eseriyle hülyalarının gerçekleşeceğini zannetmesinin beyhude olduğunu anlayan Ahmet Cemil, gerçeklerden kaçıp

46 *a.g.e.*, s. 371.

47 *a.g.e.*, s. 381.

48 *a.g.e.*, s. 62.

49 *a.g.e.*, s. 381.

da sığındığı hülyalarının kendisini öldüren şeyler olduğunun ve bu hülyaların da artık birer birer öldüğünün farkına varır. Bu hülyalardan geriye artık elinde nefretle tuttuğu eseri kalmıştır. Onu da öldürmek, yakarak varlık sahnesinden kaldırmak ister. Bu, bir çeşit intihardır, eserinin intiharı.

Bunu yaparken de defteri tutan el artık Ahmet Cemil'in eli değil âdeta bir düşmanın elidir. Eserini yakarken “o ıstırabından kıvranarak kolları büküle büküle yandıkça şiirin şu intiharı temaşasından cehennemî bir zevk”⁵⁰ duyar. Ahmet Cemil, eserini ateşe atarak ondan intikamını alır. Aslında bu intikam, gerçekleştiremediği hedeflerinden ötürü kendisinden aldığı intikamdır. “Burada başkalarına karşı duyulan suçluluk değildir idealin hiçlenmesine yol açan; tam tersine, kendisine karşı işlendiğini düşündüğü bir suçtan ötürü öç almak istiyordur Ahmet Cemil. Kimden? Yine kendisinden, kendi ideallerinden. Ne adına, kimin adına? Bir bakıma, yine o idealler adına, o ideallerin vaadi adına. Gerçekleşmeyen ideal, kendisini besleyen öznenen öç almaktadır. Boşluğu ve izafiliği söz konusu değildir öyleyse; kendi hiçliğine karar verdiği anda en mutlak iktidar noktasındadır: Öznesinin dünyasıyla birlikte kendisini de yok ediyordur.”⁵¹

Ahmet Cemil, eserinin intiharıyla bütün hülyalarına son vermiş olur. Artık geriye üryan, sefil bir hakikat, harap bir vücut kalmıştır. Bu vücudu ne yapacaktır? Eserinin ardından kendisi de intihar etmek ister.⁵² Fakat daha önce de olduğu gibi annesinden dolayı intihar fikrinden vazgeçer ve çareyi kaçmakta bulur. Gitmeye karar veren Ahmet Cemil'in aklına Hüseyin Nazmi ile Taksim Bahçesi'nde ellerine aldıkları şiir mecmuasındaki “Makber” şiiri gelir. Şiirde “Mezaristanım başka bir hayat hengâmesinin mahvolmuş kuvvetleriyle dolu, fakat henüz ölülerimin silsilesi bir hatmiye vasıl olmadı.”⁵³ demektedir. Ahmet Cemil bu silsilenin tamamıyla bitmiş olması için geride sadece kendisinin kaldığını düşünür ve üzerinde olağanüstü bir tesir uyandıran bir Arap dilencinin acı neşidesi; “Ahmet Cemil'in babasının matemine, İkbâl'in mezarına, Lâmia'nın uçmuş hülyasına, şu sobanın içinde hâlâ bir hayat bakiyesiyle çıtırdayan eserinin küllerine, kalbin bütün elemelerine ve ifade edilmeyen dertlerine tercüman olur”. Bu “beliğ bir lisan”dır.⁵⁴ Neşidenin sesi, Ahmet Cemil'in çok uzaklara gitme kararını katileştirir. Ahmet Cemil'in kendisine sakın bir yaşam kuracağı yerin etrafında uçsuz bucaksız bir çöl olmalıdır.

50 *a.g.e.*, s. 384.

51 Orhan Koçak, “Kaptırılmış İdeal: Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir Deneme”, *Toplum ve Bilim*, Güz 1996, s. 114.

52 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 384-385.

53 *a.g.e.*, s. 60.

54 *a.g.e.*, s. 389.

Burada çöl önemli bir metafordur. Zira çöl, Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eserinde nihilizmin sembolüdür. Zerdüşt, ruhun deve, aslan ve çocuk olmak üzere üç dönüşüm evresi olduğunu söyler ve deve çöle, nihilizmle yüzleşmeye gider. Deve (sürü insanı), çölde ya pasif nihilist olarak kalacak ya da aslana (hür insan), aslan da çocuğa (üstinsan) dönüşecektir. Batılı felsefede “Deve yük hayvanı olarak moral değerlerin ağırlığı altında ezilir, acıyı yüklenmeye isteklidir. Ruh hastadır, onu iyileştirmek isteyenlere kulağı sağırdır. Deve ruhuna sahip olan sürü insanı yaşamı çöldeki gibi acı çekilen bir yer olarak algılar. O acı merkezlidir, hayatı inkâr eder, özgürlüğü elinden alınmıştır.”⁵⁵

Çöle giden Ahmet Cemil'in hayatı nereye doğru evrilecektir: Deveye mi, aslana mı, çocuğa mı? Ahmet Cemil'in çöle gitmesi âdeta hiçliğe gidiştir.⁵⁶ Kati bir vazgeçiş taşır; eserinden, Lâmia'dan, tüm hülyalarından vazgeçmek ve kaybolmak. Çöle gidişinde “Makber” şiirindeki gibi mahvolmuş kuvvetlere katılma isteği vardır. Ahmet Cemil'in gidişi bir çeşit intihardır. Ruh çöle giden deve gibi hastadır ve bunu iyileştirmek isteyenlere karşı da sağırdır. Zayıftır, acıyı merkeze alan Ahmet Cemil, dünyayı acı çekilen bir yer olarak görür; yaşamı yadsır, ‘evet’leyemez.

Ahmet Cemil'in intihar düşüncesi bununla da son bulmaz, ruhen gerçekleştirdiği intihar, bedenen de gerçekleşmek üzeredir. İstanbul'dan ayrıldığı sırada gemideyken kendisini denizin siyahlığındaki yokluğa bırakmak, sonsuz bir yoklukla mutlu ve rahat yuvarlanmak ister. Dalgaların arasında, bitmek bilmeyen bir sukutla, yokluğa tamamıyla teslim olmuş hayal eder. Evet, artık tek bir karar hamlesi kalmıştır: “Yalnız bir küçük hareket, nasipsiz geçen şu hayatı ile şu faydasız hayat arasında bu denizin bütün siyah tabakalarını bir set silsilesi gibi bırakarak ta şu ummanın bir türlü sonu bulunamayan derinliklerine kadar inecekti. Birdenbire silkindi...”⁵⁷

Ahmet Cemil'i intihar etmekten alıkoyan ve kendine gelmesini sağlayan şey, annesinin sesidir. Ahmet Cemil bir kez daha intiharın kıyısından annesi için döner. Aslında Halid Ziya, “romanın kahramanı Ahmet Cemil'i siyah bir uçurumda yuvarlanarak öldürmeyi planladığını” ifade etmektedir *Kırk Yıl* adlı

55 Friedrich Wilhelm Nietzsche, *İşte Böyle Dedi Zerdüşt*, çev. Sadi Irmak, İstanbul, Kabalcı Yay., 2011, s. 26'dan aktaran Mazlum Dürre, “Nietzsche'nin Böyle Buyurdu Zerdüşt adlı Eserinin Temel Kavramları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin, 2017, s. 67.

56 Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret / Devir Şahsiyet Eser*, 17. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014, s. 28.

57 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 399.

hatıratında. Diyor ki: “Bu gençte bir aşk yıldızı, bir sanat hülyası olacaktı ve bunların arasında bir sarhoş gibi yıkıla yıkıla, o duvardan bu duvara çarpa çarpa çekilip gidecek, nihayet bir kovukta sinip can verecekti, mavi hülyalar içinde yaşamak için yaratılmışken, siyah bir uçuruma yuvarlanacaktı.”⁵⁸ Fakat Halid Ziya, daha sonra bu tasavvurundan vazgeçer ve başkahraman Ahmet Cemil’i uçurumdan yuvarlamaz, ancak intiharın eşiğine getirir. Onu orada bırakır.

Sonuç

Yaşamı olumlama/olumsuzlama, “güç istenci”yle yakından alakalıdır. İstencin gücü yaşamı ele alışımızda belirleyici rol oynamaktadır. Nietzsche, bir “istenç”in gücünü kişinin acıya, dirence ve işkenceye ne kadar dayandığına, bunları kendi lehine nasıl döndüreceğini bilmesine bakarak değerlendirir. Bu bağlamda düşünüldüğü takdirde şu sorulabilir: *Mai ve Siyah* adlı romanının başkahramanı Ahmet Cemil’de “yaşam istenci” ne kadar güçlüdür? Ahmet Cemil’in “yaşam istenci” iki başlıkta ele alınabilir. Bunlardan biri onun öz yapısıdır ki mizacındaki bedbinlik, karamsarlık, melankoli, acıma vb. gibi duygular; karamsarlığın getirdiği hayal kırıklığı, ümitsizlik, hüznün vs. hayatı algılayış biçimini değiştirmekte, hayatı aşabilecek güçten onu mahrum etmektedir. Ahmet Cemil’deki bu duyuş tarzı zaman zaman ona, “Hayat yaşamaya değmez!” dedirtmektedir. Nietzsche bu ruh durumunun, zayıf ve duygusal (santimantal) düşünüş tarzı olduğunu söyler. Nitekim Ahmet Cemil’de santimantalizm kuvvetli bir biçimde görülmektedir. Ahmet Cemil duygularını yoğun yaşamakta, hayatı bu yoğun duygusallıkla yorumlamakta, onun için akıldan önce duyguları gelmektedir. Aklın sesini kısıyan santimantalizm, Ahmet Cemil’in hayata karamsar bakmasına, hayat hakkında yanlış kararlar almasına, zaman zaman hayata küsmesine neden olur; böylelikle yaşam, onun için sürdürülemez bir hâl alır. Yaşamın anlamını çözümsüz bırakan Ahmet Cemil nihayet onu yadsımakta çareyi bulur.

Ahmet Cemil için yaşam istencini etkileyen, onu nihilizme sürükleyen bir diğer unsur ise dış etkenlerdir. Bunlar, İkbâl, Lâmia ve eseridir. O, İkbâl’in mutsuz evliliğinden kendisini sorumlu tutmuş ve bunun neticesinde kendini aktif nihilizmin karşı çıktığı vicdan azabının kollarına bırakmıştır. Bu da onun geçmişte olanları olumlamasına mâni olmuş, yaratıcı bir sürece girip “bundan sonra”sını düşünmekten alıkoymuştur. Bu durum ise onu kedere, acıya, pişmanlığa tutsak ederek istencini zayıflatmıştır. Ahmet Cemil, Lâmia’yı çok sevmesine rağmen eyleme geçmediği için bu durum onu nihilizme sürüklemiştir. Eseri ile şöhret olup maddi gücünü toplandıktan sonra Lâmia’nın karşısına çıkmayı ve onu istemeyi

58 Halit Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, YKY, 2017, s. 415.

düşünen Ahmet Cemil'in hayatı beklediği gibi gitmemiştir. İlk sadmeyi Vehbi Bey tarafından İkbâl'le ve matbaa ile ilgili meselelerde yaşamış, bunu eserinin eleştiriler oklarına tutulan gazete yazısı takip etmiştir. Aşkını yaşarken ve aşkına vasil olamayacağını anladığı zaman ölümle Lâmia'nın adını hep aynı cümlede kullanan Ahmet Cemil'in yaşam istenci azalmıştır.

Yaşadığı ve aşamadığı nihilizm ise onu iki sonuca götürmüştür. İlki, eserini varlık sahnesinden yok etmektir ki eserinin yok oluşuyla hayatının tüm yalanlarını da yok eder. Diğeri ise gitmektir, Nietzsche'nin sürü insanını simgeleyen "deve"si gibi çöle gitmek... Çöle gitmek, öle gitmektir... Nitekim ruhen intiharını gerçekleştiren Ahmet Cemil, çöle gitmek için bindiği vapurda bedeni intiharını da gerçekleştirmek üzeredir. Nietzsche, güç istencinde yaşamı olumlar, yaşama "evet" der, fakat aktif nihilizmin aksine pasif nihilizmde yaşam, "acı çekilen yer"dir. Aktif nihilizmde, yok etmenin kuvveti varken pasif nihilizmle Ahmet Cemil âdeta yok olur, bu da onu pesimizme, bedbinliğe, ümitsizliğe hatta birçok defa ölümün kıyısına götürür. Ahmet Cemil'in kendini öldürmek istemesinden maksat, başa çıkamadığı tüm acı duygulara son vermektir; bu, tüm acıların çözümüdür, bir çeşit umutsuzluk içindeki insanın kaçıışı olarak değerlendirilebilir. Zira Ahmet Cemil, acının üzerine çıkabilen, kendiliğinden eyleme geçebilen aktif nihilist bir karakter değildir, o yaşamı yadsır.-Nietzsche'ye göre yaşamı sadece sürdürmek yetmez çünkü yaşamın asıl gayesi onu sürdürmek değil, onu yükseltmektir. Fakat reaktif karakterli, mücadele ruhundan yoksun olan Ahmet Cemil'in bunun için gücü yoktur, zayıftır, yaşamın asıl gayesinden uzaktır. O hâlde Ahmet Cemil'in yaşadığı nihilizm, hayatın değersizleşmesi, hor görülmesi ve neticesinde yadsınmasıyla nihayete eren pasif nihilizmdir.

Sonuç olarak Ahmet Cemil mizacındaki hasletler ve dış etkenlerin nedeniyle istenci yadsır, nihilizmi aşamaz onda boğulup kalır. Bu neyi gösterir? Bu, Servet-i Fünûn'daki dünya görüşünün bir idrakidir. Şiirde, hikâyede, romanda kendini gösteren ve en mühim temlerden olan bedbinlik ve intihar Ahmet Cemil'de de kendini göstermiş, bedbinliğin estetik ve felsefi boyutu bu metinde işlenmiştir. Burada dile getirilen bedbinliğin benzeri, Cenab Şahabeddin'in "Servet-i Fünûn Edebiyatı ve Bedbinlik" adlı makalesinde de dile getirdiği gibi, yaşadıkları her hadisenin elem ve matem doğurması şeklindedir. Bu, ortak duyarlılığın sanatsal ve gayrişahsi (objektif) olarak anlatılmasıdır. Ayrıca bu dönemin ruhu ile yakından alakalıdır.

Kaynakça

Akay, Hasan, *Servet-i Fünûn Şiir Estetiği*, İstanbul, Şule Yayınları, 2020.

Akış, Yasemin, *Soren Kierkegaard'da Kaygı Kavramı*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.

Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, 1860-1923*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 2010.

Arkun, Nezahat, *İntiharın Psikodinamikleri*, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1978.

Batuk, Cengiz, *Mitoloji ve Tarihsellik*, İstanbul, İz Yayıncılık, 2006.

Bayır, Mehmet, “Nietzsche Felsefesinde İnsan ve Ahlak Sorunu”, *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi- Nosyon: International Journal of Society and Culture Studies*, 2019.

Genab Şahabeddin, “Servet-i Fünûn Edebiyatı ve Bedbinlik”, *Servet-i Fünûn*, nr. 1507-33, 2 Temmuz 1341.

_____ , “Bedbinlik ve Nikbinlik”, *Peyâm-Sabah*, nr. 923-11393, 7 Ağustos 1337.

Çakır, Ömer, “Servet-i Fünûn Romanı”, *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, c. 7, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006.

Çevikbaş, Sebahattin, “Nietzsche ve Nihilizm- Avrupa Nihilizmin Tarihi: Tarihsel Bir Yazgı Olarak Nihilizm”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 2011.

_____ , “Nietzsche ve Nihilizm- Kalkanına Yaşamın Yadsınmasını Kazımış Olan Bir Felsefe”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 2010.

Dok, Birol, *Nietzsche'nin Nihilizmi*, Ankara, İskenderiye Kitaplığı, 2008.

Dürre, Mazlum, “Nietzsche'nin Böyle Buyurdu Zerdüşt adlı Eserinin Temel Kavramları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin, 2017.

Finn, Robert, *Türk Romanı İlk Dönem 1872-1900*, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1984.

Huyugüzel, Ömer Faruk, *Halid Ziya Uşaklıgil*, Ankara, Akçağ Yayınları, 2004.

Kaplan, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1987.

_____, *Tevfik Fikret / Devir Şahsiyet Eser*, 17. bs., İstanbul, Dergâh Yayınları, 2014.

Kerman, Zeynep, *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.

Koç, Emel, "Schopenhauer Felsefesinde 'Ölüm' ve 'Ölüm Korkusu' Üzerine", *Dört Öge*, sayı 13, 2018.

Koçak, Orhan, "Kaptırılmış İdeal: Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir Deneme", *Toplum ve Bilim*, Güz 1996.

Kuçuradi, İonna, *Nietzsche ve İnsan*, İstanbul, Yankı Yayınları, 1967.

_____, *Schopenhauer ve İnsan*, İstanbul, Yankı Yayınları, 1968.

Küçükalp, Derda, "Politik Felsefede Nihilizm Sorunu: Nietzscheci Bir Tartışma", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005.

Mehmed Rauf, *Siyah İnciler*, İstanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1314.

Nietzsche, F. W., *Ahlakın Soykütüğü, Bir Polemik*, çev. Zeynep Alangoya, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2011.

_____, *Deccal*, çev. O. Aruoba, İstanbul, İthaki Yayınları, 2008.

_____, *Eğitimci Olarak Schopenhauer*, çev. C. Atila, İstanbul, Say Yayınları, 2003.

_____, *Güç İstenci: Bütün Değerleri Değiştiriş Denemesi*, çev. Sedat Umran, 2. bs., İstanbul, Birey Yayıncılık, 2002.

_____, *İşte Böyle Dedi Zerdüşt*, çev. Sadi Irmak, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2011.

_____, *Putların Alacakaranlığı*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

_____, *Zerdüşt Böyle Diyordu*, çev. Osman Derinsu, İstanbul, Varlık Yayınları, 2008.

Pearson, Keith Ansell, *Kusursuz Nihilist*, çev. Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.

Schopenhauer, Arthur, *Hayatın Anlamı*, çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, Say Yayınları, 2010.

_____, *Ölümün Anlamı*, çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, Say Yayınları, 2012.

_____, *Ölüm ve İçsel Doğamızın Yok Edilemezliği ile Olan İlişkisi*, çev. E. Yıldırım, İstanbul, Roman Yayınları, 2017.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2011.

Tarakçı, Muhammed, “St. Thomas Aquinas’a Göre Aslı Günah”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 15, sayı 1, 2006.

Uşaklıgil, Halit Ziya, *Kırk Yıl*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul, YKY, 2017.

_____, *Mai ve Siyah*, haz. Enfel Doğan, İstanbul, Özgür Yayınevi, 2018.

Uysal, Zeynep, *Metruk Ev Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.